

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

איסור הריגת
עוברים

- רצד -

נמסר בש"ק פרשת וישב ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

ב'ר"ל שבת חנוכה יחל השיעור בשעה: **9:00** ויהיה בענין:

המהדרין בנר חנוכה

ולאחר מכן ידרוש בדברי אגדה: **בענייני חנוכה**

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

איסור הריגת עוברים

(ב) תנן באהלות (סוף פרק ז): האשה שהיא מקשה לילד (ומסתכנת) מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים, מפני שחייה קודמין לחייו. יצא רובו - אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש. ובגמרא בסנהדרין (עב): הקשו אמאי אין נוגעים בו, רודף הוא? ותרצו שאני התם דמשמאי קא רדפי לה. ופרש"י שקודם שיצא לאו 'נפש' הוא וניתן להרגו ולהציל את אמו אבל יצא ראשו אין נוגעים בו להורגו דהוה ליה כילוד ואין דוחין נפש מפני נפש. וכבר תמהו על דברי הרמב"ם בזה (הל' רוצח ושמירת הנפש א, ט) שנימק טעם ההתר לחתכו 'מפני שהוא כרודף אחריה להורגה'. וכשהוציא ראשו אין נוגעין בו 'שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם'. הרי כתב בסיפא הטעם האמור בגמרא דמשמאי קא רדפי לה, כמו שפרש הכס"מ, ואם כן מהו זה שנימק ברישא טעם ההתר מפני שהוא כרודף, והלא זהו טבעו של עולם ולא חשיב רודף. [וכתב הנוב"י (תנינא חו"מ סו"ס נט): 'אכתי לא נתברר לי דבר ברור בזה. ולתרץ בדוחק כבר דברו הדורות הקודמים']. והגר"ח בספרו ביאר דברי הרמב"ם, והארכנו בבאור דרכו במק"א (פר' בלק תשס"ו), ועתה נראה דרך נוספת בבאור דברי הרמב"ם.

הנה מדברי הגר"ח עולים שני יסודות הנוגעים לענינו; האחד, גם בעובר קיים דינא ד'וחי בהם', שלכך לדעת בה"ג ושאר פוסקים מחללים עליו שבת. [וכן נראית דעת הרמב"ם. אך גם לדעת הראשונים (בסוגיא דיומא פב גבי עוברא שהריחה ביוהכ"פ) שאין דוחים איסורים להצלת עובר, כתב הגר"ח שבכלל 'נפש' הוא ועכ"פ ישבה על המשבר, וחל בו דין 'וחי בהם']. והיסוד השני שבדין 'רודף' נאמרו שתי הלכות; חיוב מיתה החל על הרודף בשעת רדיפתו, ולא רק שניתנה רשות להרגו כדי להציל הנרדף [וכן הוכיחו האחרונים (אחיעזר ח"א יח, ב; אמרי משה ל, בהגהה, ועוד) מהסוגיא בסנהדרין (עב) ברודף ששיבר את הכלים, שיש בו דין 'קם ליה בדרכה מיניה' להיפטר מתשלומי ממון, הרי שתורת חיוב מיתה עליו. והארכנו במק"א]. ומלבד זאת ישנו שם 'רודף' אף בדליכא חיובא. וביאר הגר"ח לפי דרכו שאמנם בעובר ליכא חיובא ברודף משום דמשמאי הוא דרדפי לה, מ"מ שם רודף יש עליו לדעת הרמב"ם. ויש לבאר ענינו של שם 'רודף' שאמר הגר"ח, ומדוע סברת 'טבעו של עולם' שכתב הרמב"ם אינה מועילה לסלק שם זה מעליו כשם שהיא פוטרת הילוד מ'חיוב' רודף.

ולכשנדקדק בלשון הרמב"ם נראה שאין העובר 'רודף' ממש אלא כינהו 'כרודף'. ומצינו לשון כזו בפעם אחת נוספת בדברי הרמב"ם (בסוף הל' חובל ומזיק): 'ספינה שחשבה להשבר מכובד המשו, ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך לים - פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להרגם ומצוה רבה עשה שהשליך והושיעם'. והראב"ד השיגו: אין כאן לא מלח ולא תבלין שאין כאן דין רודף כלל וכו' ודין זה שהטיל איש אחד - מחשבין על כולם.

ד שיעור קב ועוד.

(א) שנינו בפ"ק דערכין (ז): האשה שיצאה ליהרג אין ממתניין לה עד שתלד. האשה שישבה על המשבר ממתניין לה עד שתלד. וכתב הר"ן בחולין (נח). מזה שאין ממתנינים עד שתלד, אין הטעם משום שעובר ירך אמו [כפי שיש מפרשים כן], תדע שאילו נגמר דינה להריגה וילדה - אין הורגים את הולד, משום דעובר לאו ירך אמו הוא ולא עליו נגמר הדין, אלא הטעם הוא כיון שמחויבת מיתה אין מענים את דינה, ולא חיישינן לולד כיון שלא יצא לאויר העולם. ובקונטרס קבא דקשייתא (לגאון בעל חלקת יואב, יט) הקשה לפי זה כיצד הורה יהודה להוציא את תמר לשריפה בעודה מעוברת, והלא בן נח נהרג על הריגת עוברים כדאמרין בסנהדרין (נו): וכיצד מותרת הריגתם בגלל עינוי הדין של האם.

והנה כלל פשוט הוא בגמרא בסנהדרין (נט). ליכא מידעם דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור. וכתבו התוס' (שם) שאף על פי שישאל פטור על הריגת עוברים שלא כבן נח, אעפ"כ אינו מותר. הרי מבואר שנקטו שישראל אסור מדין תורה בהריגת עוברים, שאל"כ הרי מצינו דבר שישראל מותר בו מהתורה וב"נ אסור. ולפי זה אף בישראל קשה, היאך יתכן שמשום עינוי דין של האם נדחה איסור דאורייתא של הריגת העובר [ויש להוסיף דבגמ' מקשינן 'פשיטא' שהורגים העובר עם האם היוצאת ליהרג, והלא חידוש גדול הוא שמשום עינוי הדין נדחה איסור הריגת העובר].³

כמו כן צריך לבאר דברי התוס' בנדה (מד ד"ה איהו) שהקשו אם עובר לא מיקרי נפש לענין הריגתו, מדוע מחללים עליו את השבת. ותירצו דמכל מקום משום פקוח נפש מחללים אעפ"י שמותר להרגו. ריהטת לשונם משמע הן בקושיא (אם תמצי לומר דמותר להורגו בטבט...), הן בתירוץ 'אע"ג דמותר להרגו' שאין איסור תורה להרוג עובר. ואמנם יש מהאחרונים שנקטו כן בשיטתם, וכן בדעת הר"ן בחולין הנ"ל, שהריגת עוברין איסור דרבנן הוא (ע' בשו"ת תורת חסד בסוף אה"ע), אך כבר האריך באגרות משה (חו"מ ח"ב סט-עא) ועוד, שאין הדבר מתקבל שהרי הוכיחו התוס' מהא דליכא מידי דלבן נח אסור ולישראל מותר כאמור. והכי סוגיין דעלמא (ע' נוב"י תנינא חו"מ נט ועוד). ובאג"מ כתב שנפלה טעות סופר בדבריהם וצריך לומר 'פטור' במקום 'מותר'. אך נראה דוחק להגיה שהרי לשון זו מופיעה בדברי התוס' פעמיים. וכן בתורא"ש בערכין (מובא בשיטמ"ק שם) כתב ושנה לשון 'מותר' כלשון התוס'. ובהגהות ר"י עמדין כתב שלשון 'מותר' לאו דוקא. אך גם זה דחוק לנקוט מותר בזמן שאסור הדבר באיסור חמור דאורייתא של הריגה. ואמנם בשו"ת אחיעזר (ח"ג סו"ס סה) העלה דברי התוס' והר"ן ב'צריך עיון'.

א גם קשה על פירוש זה, דבגמ' שם מקשה 'פשיטא' על דין זה. ואם הוא תלוי במחלוקת אם עובר ירך אמו אם לאו, מאי קושיא.

ב שהרי פשוט שהוא כלל בדין תורה, ולא סגי בכך שלישאל אסור מדרבנן. וכן יוצא מפורש בתוס' בחולין לג. ד"ה אחד.

ג נראה שהואיל ואין לעובר חיים עצמיים אלא כל חיותו מאמו, הרי כשדינה למות נכלל בזה כל דאתי מחמתה. ועינוי הדין שכתב הר"ן היינו שדינה למות לאלתר ואין לה זכות חיים כלל הלכך ממיילא גם לו אין חיים [בדומה לזה מסתבר שאדם המחויב מיתה וחיי אחרים תלויים בו כגון רופא מומחה - אין דוחים מיתתו מפני פיקוח נפשם, דסו"ס אין לו זכות קיום. וגדולה מזו מצינו (במכות יא) שאפילו מערי מקלט אין מוציאים אף שר צבא כיובא בן צוריה שישראל צריכים לו]. אכן נראה שהוא אינו מחויב מיתה רק מקור חיותו דינו מיתה, הלכך אם אפשר להוציא ולהחיותו חייבים לעשות כן.

קיי - אלא שלדבריו הותר הדבר מתקנת יהושע). ואעפ"י שכל איסורים שבתורה נידחים מפני פיקוח נפש, ומאי שנא לאו דלא תגזול משאר לאוין - אלא הטעם הוא כאמור, שממון אחרים אינו בתחום אפשרויות הדחייה. ואף ששאר הראשונים חולקים וסוברים שמותר להציל בממון חברו אלא שצריך לשלם לו אחר כך מה שהפסיד, והכי קיימא לן [ואמנם יש בתוספתא (המובאת ברמב"ן כתובות יט) שלר"מ איסור גזל אינו נדחה מפני פיקוח נפש, אך אנן קיימא לן רק בשלש עבירות כן. ויש לציין שבש"ת בנין ציון נקט לעיקר כרש"י, דלא כסוגיין דעלמא], אך גם הם אינם חולקים על עיקר הסברא אלא שלדעתם הואיל וחייב אדם להציל את חברו בממונו הרי שממונו משועבד לכך וממילא מותר ליטלנו כדי להציל, אבל בעיקר הדבר הכל מודים שאם אינו חייב בדבר, אין רשות ליקח לצורך הצלה.

וראיה גדולה לזה, שהרי ודאי אין רשות לאדם ליטול אבר של חברו בניגוד לרצונו כדי להציל חיי עצמו, ומה טעם לא ידחה איסור 'פן יוסיף להכותו' מפני פיקוח נפש - אלא שאין זכות לאדם ליטול דבר מזולתו, כל שהבעלים עצמם אינם מחויבים לעשות כן, והרי אין אדם מחויב מן הדין ליתן אבר מאבריו לצורך הצלת חברו, אעפ"י שאין חשש סכנה בדבר (כמובא בפ"ת יו"ד קנו סקט"ו מהרדב"ו).

מעתה יש לשאול - וזהו שהוקשה לו לרמב"ם - גם אם אין העובר 'נפש' ממש לענין דין רציחה, כיצד יש רשות להרגו לצורך הצלת האם, למה יגרע העובר מנטילת אבר של אדם אחר שאסור ליטלנו בעל כרחו לצורך הצלה [והרי העובר הוא ישות עצמאית ובעל זכות לעצמו ואינו שייך לאם]* - על כך אומר הרמב"ם מפני שהוא נידון 'כרודף' כלומר הוא סיבת הסכנה של האם ומפני כן יש רשות לסלק את הגורם המסכן, בדומה למשא המסכן את הספינה.

אלא שעתה צריך לבאר מדוע כשיצא ראשו אין נוגעים בו, והלא הוא גורם הסכנה לאם, והרי נתבאר שכל שהוא הסיבה המסכנת, דין 'רודף' מתיר את סילוקו גם אם הוא טבעו של עולם, כמו עובר שבמעיי אמו, או משא המכביד על הספינה.

ד) ונראה שהדברים מתבארים מדברי הרמב"ם עצמם בכמה מקומות. הנה בהלכות מלכים (ט, ד) צירף הרמב"ם לדין בן נח שנהרג על העוברים וישראל פטור, עוד שלשה: 'וכן אם הרג טריפה, או שכפתו ונתנו לפי ארי או שהניחו ברעב עד שמת,

ט אך הלא מסתבר מותר ליטול ממון גם ממי שאינו מצווה כלל בדבר, כגון שוטה גמור [או גוף שאינו בר מצוות כגון חברה בע"מ]. ועל כן מסתבר שאף כי עיקר היסוד נכון בדחיית מצוות או בנזק גוף אבל אצל להנך ראשונים לא בממון, כי במקום פיקוח נפש דייני משפט הממון אינם מעלים ומורידים. ומסתבר לכאן שאמנם שם 'גזילה' עליה (עפ"כ כאשר בעל הממון אינו מחויב) לענין שקנאו להתחייב באונסין וכד' שהרי מצד דין המשפט אין לו רשות, ומ"מ פיקוח נפש דוחה את האיסור לגזול.

י וכן הורה לדינא באג"מ סוף יו"ד ח"ב שאין לחייב, אם כי יש בדבר משום מדת חסידות. וע"ש שאף ליתן אבר מן המת לצורך הצלה אינו חיוב, אם כי מצוה איכא. ומוזה ג"כ ראייה גדולה ליסוד הנ"ל, שהרי מסתבר שאין לבני המשפחה בעלות ממונית על המת, ואעפ"כ אסור ליטול אבר מן המת לצורך הצלה בלא רשות כיון שהדבר נוגע להם, הגם שמסתבר שאין לאו דגזילה במת אלא ולולו וביוון ומ"מ אסור ליטול - אלא לפי שאינו ברשותו של האדם, אינו בכלל התרי הדחייה. >לבדוק: נשמת אברהם יו"ד שטמ; עמוד הימני טז

יא אמנם יש מקום לומר שהעובר נידון כאבר אחד מאבריה ולא כבעל זכות עצמאית, וכן נראה בש"ת אחיעזר י"ג עב. ג. אך אין הדבר מוכרח בסברא - ע' בשו"ת שרידי אש (ח"ג סוס"י קכז) שהואיל ויש לו חיות עצמאית, אינו כאבר מאבריה. וכן צוה בה הגרש"ד (זכרון שמואל פג ענף ד). ולדרך האחיעזר נראה כוונת הרמב"ם (וכ"ה באבן האול וכיו"ב באג"מ יו"ד ח"ב ס, ב וחו"מ ח"ב ס, ב, עא) שכיון שאין העובר 'נפש' לעצמו, על כן הוא כמשא המסכן את אנשי הספינה כרודף, משא"כ כשהוציא ראשו יש כאן שתי נפשות ואי אתה יודע מי רודף את מי (כלשון הירושלמי על הקושיא והא רודף הוא), ולמד הרמב"ם שזו עצמה היא סברת הבבלי 'משמאי קא רדפי' שכיון שטבעו של עולם הוא, אין הוא רודף אותה יותר משהיא רודפת אותו.

ובאור דברי הרמב"ם הוא על דרך מה שנתבאר בדבריו בהל' יסודי התורה (ה) שיש חילוק בין מי שכפאו אנס לעבור על אחת מג' עבירות חמורות ועבר שלא כדין, דמ"מ נידון כאנוס ופטור מעונש בידי אדם, ובין חולה שנתרפא באיסור מאחת משלש החמורות שאינו נידון כאנוס אעפ"י שעשה כן כדי להציל עצמו, וביארו האחרונים (מנ"ח רצו; או"ש שם, ועוד) שאין שייך גדר 'אנוס' כאשר האדם מיזמתו בא לינצל ע"י עבירה והרי לא היא סיבת סכנתו אלא חליו הוא המסכנו, ומרצונו בא להציל עצמו ע"י איסור [ומ"מ בשאר איסורים פיקוח נפש דוחה את האיסור מדין 'וחי בהם', אבל לא מטעם 'אנוס']]. ורק כאשר האיסור הוא גורם הסכנה כמו באנס שקשר את העבירה בסכנה וכפאו לעבור - רק באופן זה אם עבר נידון כאנוס שהרי לא הלך לעבור מיזמתו אלא האנס הוא שכפאו לכך, הלכך אעפ"י שאסור היה לעשות כן נידון כאנוס לדעת הרמב"ם. וכסברא זו, לחלק בין גורם-סכנה ובין גורם-הצלה, יש לבאר דברי הרמב"ם בהטלת משא מהספינה, שבא לבאר הטעם שייפטר המשליך מתשלום ממון, נהי דרשאי להציל עצמו ואחרים בהשלכת המשא - כהסכמת הפוסקים שמותר להציל עצמו בממון חברו - אבל מדוע ייפטר מלשלם והלא סוף סוף הפסיד את חברו ובדין הוא שיצטרך לשלם נזקו או עכ"פ יחלקו כל אנשי הספינה בנזק (וכפי שהשיג הראב"ד) - על כך כתב הרמב"ם שהמשא 'כמו רודף'. לא ששייך חיוב רודף במשא, אלא הכוונה לשם 'רודף' החל על כל מי שמהווה גורם לסכנה, שגילתה תורה שהרשות לסלק את הגורם אף אם תידחה נפשו עי"כ. וכיון שהמשא הוא גורם הסכנה הרי מותר ומצוה לסלקו, וזהו הטעם הפוטר את מסלק הסכנה מלשלם. ובזה שונה הדבר ממציל עצמו בממון חברו שמחויב לשלם לו מה שהפסיד - כי שם אין ממון חברו גורם הסכנה אלא זה ביזמתו נוטל את הממון כדי להציל עצמו, על כן אין שייך כאן התר 'רודף' כלל וצריך לשלם לחברו, משא"כ כאן שהמשא הוא המסכן את חיי האנשים, הריהו כמו רודף.

ג) וכמו כן יתבאר לשון הרמב"ם 'כרודף' בעובר המסכן את האם, דהנה ייסד הגר"ש רוזובסקי (ע' זכרון שמואל פג סקט"ו), ומקורו בדברי רבו הגר"ש שקאפ (בחזושי הגרש"ק נדרים א) שדיני דחיית איסורים, הן משום פיקוח נפש הן ב'עשה דוחה ל'ת' וכד', שייכים רק בדבר שברשותו של האדם, אבל אינם שייכים כלפי ממונו של אחר, ואין שייך לומר שיידחה איסור גזל ליטול דבר של אחר בגלל קיום מצוה, אף מצות 'וחי בהם', המוטל על האדם, כי דבר השייך לזולתי אינו בתחום האפשרויות של קיום חובותי. ובה פירש את דברי רש"י בב"ק (ס) שפירש דברי הגמרא שם 'אסור להציל עצמו בממון חברו' כפשטותם, שאסור לגזול במקום פיקוח נפש, ואפילו על מנת לשלם, וכן נראים דברי הראב"ד (שם

ה ענין זה נידון בהרחבה בשיעור קמה ועוד.

ו נוראה שגם הראב"ד מסכים לעיקר הסברא, שהרי כתב בעצמו באותו הפרק (ה"ד) שמי שנטל ממון חברו בידו ונתנו לאנס פטור מלשלם, כי עשה כן מפני פיקוח נפש. ורק בספינה סבר שאין בעל המשא נחשב 'גורם' ואין המטיל נקרא 'אנוס' על ההטלה כיון שהטיל מיזמתו.

ז וע"ע בית ישי מ ובספר הזכרון להגר"ח שמואלביץ.

ח וכבר הביא החת"ס (ביו"ד שיט) ועוד, מדברי הגמ' ביומא פג: ורש"י שם, בר' יהודה שאתו בולמוס וקפ"ר יוסי את הורעה ונטל ממנו ככרו להאכילו. וכ"כ באגרות משה (יו"ד ח"א ריד וח"ב ס, ב) שזהו דבר שא"א להאמר כלל, שיהא אסור ליטול ממון חברו לצורך פיקוח"ו, וצריכים לפרש בכונת רש"י שדוד החמיר על עצמו, ע"ש. וע' גם בהשגות הראב"ד הל' חובל ומזיק ת, ד.

בישראל אינו משום השחתת עולם אלא משום עבירת המעשה מצד עצמו, כשאר איסורי התורה, ולזה נצרכים כל התנאים האמורים במשפטי התורה.

ובכלל השחתת עולם שנאסר לבני נח, כל הדברים שמנה הרמב"ם בהל' רוצח פרק שני ושלישי: המאבד את עצמו לדעת, כפי שנלמד מקרא ד'ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש' כמבואר בדברי הרמב"ם שם. [והוא טעם שבמקרים חריגים, כגון מלך ישראל שעומד ליפול לפני אויביו ויתעללו בו ויהרגוהו, מותר לו ליטול נפש עצמו כדיאיתא במדרש (נח) לענין נפילת שאול המלך על החרב - כי באופן כזה שעומד ליהרג בכל אופן, ואיכא חילול השם כשמלך בישראל נתון ביד אויבים, אין בהריגת עצמו השחתת עולם אלא אדרבה, מניעת השחתה גדולה יותר. ונתבאר בארוכה בשיעור פרשת נח תשס"ו]. וכן כפתו לפני ארי ושיסה בו את הנחש, או הורג ע"י שליח כדרך הרוצחים הגדולים. וכן ההורג את הטריפה הריהו משחית ישובו של עולם [והרי אילו לא תאמר כן, יהא אדם הורג את חברו בשני שלבים, ע"י הפיכתו לטריפה ושוב ימיתנו, ונמצא יוצא זכאי בדין? - אלא ודאי אין חילוק בין אדם בריא לטריפה לענין איסור שפיכות דמים משום השחתת ישובו של עולם]. נמצא אם כן שבכל אלו ישראל אסור כמו בבן נח ומחויב הוא מיתה לשמים, שהרי גם ישראל אסור באיסור הקודם שלפני מתן תורה, רק דין הוא במיתה ב"ד שהוא נעשה בתנאים מסוימים על פי משפטי התורה.

וכן מה שמנה הרמב"ם בהל' מלכים (ט,ד) הדברים שכן נח נהרג עליהם וישראל פטור, יש בהם שפיכות דמים מצד השחתת עולם הגם שאין בהם דין 'רציחה' האמור בישראל. ולמדנו אם כן שאף העוברים שכן נח נהרג על הריגתם, איסורם משום השחתת עולם וכליונו, ואף ישראל מוזהר עליהם באותו איסור שנאסרו כל בני נח, וחייב על כך מיתה לשמים. וכן מפורש במשך חכמה (ר"פ ויקהל) שבכל חייבי מיתות ב"ד נאמר 'מות יומת' אבל באלו שנאמר לשון 'ומת' או 'כד' - היינו חיוב מיתה לשמים. ולכך בעוברים שדרשו מ'שפך דם האדם באדם דמו ישפך' דיינו דם 'האדם באדם' - דמו ישפך, אין כתיב 'מות יומת' כי ישראל אינו נהרג על כך בידי אדם אבל נמסרה מיתתו לדיני שמים".

ה) ולענין דין ההורג את הרודף שהיה יכול להציל באחד מאבריו והרג, שכתב הרמב"ם שכן נח נהרג עליו אבל ישראל פטור מדיני אדם, הנה ביאר הגר"י (בהל' רוצח פ"א) באריכות שאעפ"י שאסור להרגו כיון שניתן להציל הנרדף באחד מאבריו של הרודף, מ"מ שם רודף עליו ומחויב מיתה הוא ולכן אין לו דמים. הגע עצמך: הרי שיש אחד בסוף העולם שאינו יכול להציל הנרדף אלא בהריגת הרודף, הלא מותר לו להרגו, וא"כ נמצא שעל הרודף עצמו חל דין חיוב מיתה שאין לו דמים. ולפי האמור מוגדרים הדברים היטב: הדין הזה שאסור להרגו אם אפשר להציל בדרך אחרת, יסודו משום איסור שפיכות דמים של בן נח

יג לפי דרך זו יש מקום להסתפק שגם בהריגת עוברים יש רשות למלך להרוג, וכן לב"ד לצורך השעה, כמו בגרם רציחה או בעד אחד ובלא התראה, כי בעצם יש כאן שפיכות דמים שכן נח נהרג עליה, ורק כלפי מיתה ב"ד נתמעט. וכע"ז נסתפקו האחרונים אם אונסים אדם להרוג עובר, אם יש בו דין 'הרג ואל יעבור' (ע' מנ"ח . ובאג"מ (ח"מ סט) העלה בצ"ע לדינא).
ואולם הרודף אחר העובר להרגו, לא משמע שדמו הותר (כמוש"כ בוכרין שמואל פג סק"ד), הרי שאף להרמב"ם אינו כנפש ממש. [וצ"ע בב"י שבא להרוג עובר]. גם לא שמענו דין גאולת דם ברוצח עובר.

הואיל והמית מכל מקום - נהרג, וכן אם הרג רודף שיכול להצילו באחד מאבריו - נהרג עליו. מה שאין כן בישראל. ומה המשותף לכל אלו שחידש הרמב"ם שב"נ חייב וישראל פטור, והביאם בחדא מחתא עם הריגת עוברים. גם צריך ליישב השגת הראב"ד שם על דין הריגת רודף כשיכול להצילו באחד מאבריו שפטור הרמב"ם בישראל, והקשה ממעשה דאבנר, שמבואר בגמרא בסנהדרין (ט.ט). שהואיל ויכול היה אבנר להציל עצמו באחד מאבריו של רודפו - עשאל, נתחייב על שהרגו ולא הציל עצמו בדרך אחרת, ולכך יואב הרגו. וכתב המשנה-למלך לתרץ דשאני התם שאין מדובר על מיתת ב"ד אלא על הריגת גואל הדם, שיואב גואל הדם של עשאל היה, וכמו שגואל הדם יכול להרוג את ההורג בלא התראה ובשוגג, כמו"כ יכול להרוג את זה שהרג את הרודף במקום שהיה יכול להציל באחד מאבריו, אבל בית דין לא היו הורגים את אבנר על כך, אעפ"י שהיה יכול להציל בדרך אחרת והרי הוא שופך דמים כשלא עשה כן וכמו שכתב הרמב"ם בהל' רוצח (א,יג). וכל זה צריך באור.

והנה כבר מבואר אצלנו בהרחבה בכמה מקומות עפ"י לשונות הרמב"ם בהל' רוצח (פ"ב ופ"ד) ובהל' מלכים (פ"ג), שדין משפט בני נח והעונשתם, ענינו שמירת הישוב המדיני ותיקונו ומניעת השחתת העולם. ואף בישראל קיים משפט זה על ידי המלך [שעל כן מיתת המלך בסייף כמו מיתת בני נח]. וכגון ההורג את חברו על ידי גרמא או שליחת שליח או בלא התראה וכד' - רשאי המלך להרגו, ואף ב"ד רשאים לעשות כן כאשר השעה צריכה לכך. וזה מלבד משפט התורה הקיים בישראל לבדם, שעל פיו אין הורגים אלא בעדים והתראה ובמעשה ישיר ולא בגרמא וכו', וכפי שהאריך הר"ן בדרשותיו (דרוש יא), וכ"כ כתב בקיצור בספר אור שמח. וכבר הראינו לדעת כמה וכמה סיעות והוכחות לדין זה.

והנה מבואר ברמב"ם (הל' רוצח ב,יא כפי שפירש הכ"מ) שישראל שהרג נכרי, הגם שאינו נהרג עליו בב"ד, חייב הוא מיתה לשמים, וכדברי איסי בן עקיבא (במכלתא משפטים) קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים, לאחר מ"ת שהוחמרו - הוקלו?! ונראה שזהו יסוד דברי הגמרא בסנהדרין המובאים למעלה שאין דבר שלבן נח אסור ולישראל מותר כי לא יתכן שהוקלו בשעת מתן תורה מדיני בן נח הקיימים בהם משכבר. הרי מבואר מכאן שאיסור שפיכות דמים האמור בבני נח קיים גם בישראל לאחר מתן תורה [ולא רק שמשפט בני נח קיים ע"י המלך כנ"ל, אלא אף גדרי האיסור עצמו נשארו לאחר מתן תורה בישראל], אלא שנתחדש בישראל איסור נוסף של 'לא תרצח' ובו נאמר עונש מיתה על פי משפטי התורה, אבל איסור שפיכות דמים קיים אף בלא הדין המסוים הזה של רציחה, מכח הדין הכללי של בני נח, רק שב"נ נהרג על כך כשעובר על דינו, ואילו בישראל אין משפט מות על פי דין תורה באיסור זה האמור לבני נח, אבל המלך דן ושופט על כך כי ענינו תיקון הנימוס המדיני.

ויסוד החילוק בין הדינים הללו הוא שבב"נ איסור שפיכות דמים ענינו השחתת עולם כאמור, ואילו דין רציחה האמור

הרי נתבארו דברי הרמב"ם מדוע סברת 'טבעו של עולם' מועילה רק בילוד ולא בעובר, כי סברא זו מועילה רק כלפי 'חיוב' הרודף שהואיל ומשמיא קא רדפו לה אין חיוב מיתה על העובר, אבל עצם שם 'רודף' ישנו בעובר מצד שהוא סיבת הסכנה, ומצד זה אין בסילוקו השחתת עולם רק אדרבה זהו תיקונו ושמירתו של עולם, אבל כשהוציא ראשו והריהו 'נפש' גמורה, אין די בכך שאין בסילוקו השחתת עולם, אלא צריך שיהא בר חיוב מיתה כדי להתיר הריגתו^{טו}.

ואמנם לפי"ז יש מקום בסברא לומר שאם האם מסוכנת בחולי כלשהו שלא מחמת העובר, וע"י המתת העובר יתכן להצילה (ואם לא נמיתנו יצא חי) - באופן זה אין העובר כ'רודף' ולא שמענו התר להצילה ע"י הריגתו^{טז}.

לאור האמור, מה שרצו כמה להקל במקרים מסוימים ברציחת עוברים בדרך של גרמא - אין לדברים אלו שחר, שהרי איסור הריגת עובר הוא מצד השחתת עולם ולא משום דין רציחה של אדם מישראל, והרי בגדר זה אין חילוק בין מעשה בידיים לגרמא, וכמו שב"ז נהרג אף בגרמא^{טז}.

ועתה נבוא לתרץ קושית בעל החלקת-יואב על הר"ן שפירש הטעם שאין ממתנינים לאשה עד שתלד כדי שלא לענות את דינה, ואם כן מדוע לא המתין יהודה לתמר עד שתלד והלא ב"ז נהרג על העוברין - אך נראה שענין 'עינוי הדין' אינו טעם צדדי לרחם על הנידון משום 'ואהבת לרעך כמוך', כי ודאי אף שהנידון למות נאות ורוצה להמתין - אין ממתנינים, אלא היא סברא שנאמרה ביסוד הדין וסדריו להמיתו מיד. והואיל וכך המשפט מחייב על כן אין ממתנינים לה שתלד, שהרי הריגת עוברים ענינה משום השחתת ישובו של עולם וכל וסדר הדין מחייב שלא להמתין, אין בהמתת העובר משום השחתת סדרו של עולם^{טז}.

ומה שכתבו התוס' בנדה לשון התר בהריגת עוברים [והרי דוחק גדול הוא לומר כהאג"מ שנפלה טעות סופר פעמיים -

טו ולפי"ז יתחדש בדת הרמב"ם שבב"ז כי האי גוונא יהא מותר להרוג הילוד, שהרי אין בזה משום השחתת ישוב העולם כי הוא הגורם המסכן. ובתוס' (סנהדרין נט ע"א) מבואר להפך, שנסתפקו שטא ב"ז יהא אסור להרוג את העובר המסכן את האם, ולבסוף צדדו שאפילו ב"ז מותר, אבל כשהוציא ראשו משמע שנקטו ודאי לאסור. אך צ"ע לפי האמור, הלא ב"ז לא הוותר באיסור רציחה דישאל וא"כ יהא מותר לב"ז להרוג עובר של ישראל שהוציא ראשו, לצורך הצלת האם. וזה אינו מתקבל כלל.

טז וכעיקר הסברא נקט באג"מ (ח"מ ח"ב טז). אבל באחייעור (ח"ג עב סק"ג) פסק להתיר בזה אף שאין ברור שהעובר מסכנה וליכא דין 'רודף', כי נקט להלכה עיקר הטעם דאינו 'נפש' וכפ"ש, ואף בדת הרמב"ם כתב שזה עיקר הטעם, עכ"פ כל עוד לא ישבה על המשבר. והוסף טעם שהוא אבר מאבריה ובודאי מחויבים לחתוך אבר אחד הצללת כל הגוף. ובשו"ת שרידי אש (ח"ג סוס"ז קכז) הקשה על דבריו בדת הרמב"ם, כמוא בהערה לעיל, וכן בוכרון שמואל פג סק"ט. וכן באג"מ שם דחה סברתו ונקט שאם אין שם אלא חששות עתידים בעלמא - אין להתיר. ובשו"ת עזרת כהן (מלואים והשטות, עמ' שצז) צדד בזה.

יז גם מי שהורה במקרים שמוכרחים להרוג העובר, שיעשה כן רופא ישראל ולא גוי שהרי לב"ז הדבר חמור יותר. אך לפי האמור לכאורה אין מקום לכך, כי גם ישראל מצווה באיסור לב"ז אלא שאינו נהרג על כך כמוהו שהתורה חסה על נפש ישראל, אבל אין חומר באיסור עצמו לב"ז יותר מלישראל. ויש מקום להוראה זו אם באנו לחוש לצד הראשון בתוס' הנ"ל שב"ז מצווה על העוברים אפילו במקום הצלת האם.

יח תדע שעיקר הדבר הוא משום שכך סדר הדין, שאל"כ מדוע גומרים את דינה מיד (עכ"פ שכאן בעל ידוע שהעובר שייך לו ממונית. עש"טמ"ק ערכין) - כדמוכח מתמר - ואין ממתנינים דינה עד שתלד והלא קודם גמ"ד ליכא עינוי דין. אלא הואיל וכן הוא סדרו של עולם לדון את הפושעים מיד אין להשגיח על העובר, שאין זה השחתת עולם כי כן סדר הדין מחייב (וכמו אילו אדם המחויב מיתה רופא גדול הוא המציל אנשים ממות, אין משהים את דינו לצורך הצלתם וכו"ל בהערה). ונראה שגם רש"י שפירש המשנה דאין ממתנינין משום דחד גופא הוא, כוונתו דמשום כך סברא הוא שאין להשהות עד שיצא, כי אין לדונו כאדם נפרד [ולא משום שגם העובר חייב מיתה], וכדאמרין בגמ' פשיטא גופא הוא. וסברא זו קיימת גם בב"ז. ולפי"ז אין מובן מש"כ המש"ח על פסוק 'היא מוצאת'.

שענינו השחתת עולם, אבל מדין איסור רציחה שנתחדש בישראל, אדם זה בר חיוב מיתה הוא שהרי אמרה תורה 'אין לו דמים', רק כיון שיש דרך אחרת להציל הנרדף לא הותר לשפוך דמו, ועל כן בן נח ההורגו חייב אבל ישראל ההורגו, אעפ"י שהוא שופך דמים אין בזה מיתת ב"ד^י.

ואעפ"י שב"ד אינם הורגים אותו, אבל גואל הדם רשאי להרגו, שהריגת גואל הדם את הרוצח אינה תלויה באיסור רציחה שנתחדש בישראל אלא יכול להינקם בשופך דם קרובו אעפ"י שלא נתקיימו בו משפטי התורה של מיתת בית דין, וכענין הריגת המלך את השופך-דם. וכדברי הרמב"ם בספר המורה (ח"ג מ) גבי ענין עגלה ערופה שמעשה הזקנים יגרום לגלות את הרוצח ואעפ"י שלא תהיה בדבר עדות גמורה ולא יהרגו ב"ד את הרוצח, המלך יהרגהו, שיש לו להרוג 'באמתלאות ובדדמי' כלומר בראיות נסיבתיות אחרות, 'ואם לא יהרגהו המלך - גואל הדם יהרגהו ויערים עד שיתנכל עליו להרגו'.

ולמדנו מדברי הרמב"ם, שכל אלו הדברים שאין ב"ד של ישראל ממיתים עליהם אבל הם בכלל 'שופכי דמים' - עניינם אחד, שיש בהם משום השחתת עולם ומצד זה בן נח נהרג עליהם, וגם ישראל בכלל איסור זה ודינו מסור לשמים, ורק ממועט ממיתת ב"ד על פי משפטי התורה.

נמצא אם כן שכדי להתיר את הריגת הרודף, צריך לסלק הן את איסור שפיכות דמים האמור בב"ז, והן את האיסור המסוים של רציחה בישראל, אבל כשבטל רק אחד מהם, נשאר הדבר באיסור תורה, והוא הטעם שבהריגת הרודף בגוונא שיכול להציל את הנרדף בדרך אחרת, אעפ"י שחל על הרודף חיוב מיתה, כדברי הגר"ז, ומצד זה אין בו איסור רציחה כי אדרבה יש בו דין מיתה, מ"מ אסור להרגו מצד איסור שפיכות דמים האמורה לבני נח שענינו השחתת עולם, והואיל וניתן להציל הנרדף באחד מאבריו, אסור ליטול את הנפש.

וכן לאידך גיסא: ילוד שהוציא ראשו והוא מהוה סכנה לאמו, אמנם אין בהריגתו השחתת עולם כי הלא הוא כרודף המסכן את האם [וכמוש"כ הרמב"ם גבי עובר וגבי משא הספינה - ואעפ"י שאין שייך שם 'חיוב' של רודף, מ"מ דין רודף יש בו וכנ"ל], מ"מ כיון שכך טבעו של עולם, אין הוא בכלל חיובא דרודף שהרי משמיא הוא דרדפו לה, לפיכך אסור להרגו משום דין רציחה שבישראל, שדין זה קיים גם כאשר אין בנטילת הנפש השחתת הסדר המדיני. ורק בעובר שעדיין לא הוציא ראשו מותר כי אז שני האיסורים אינם קיימים; אין בהריגתו השחתת עולם שהרי אדרבה הוא המסכן את האם והריהו כ'רודף', ואין בזה דין רציחה, שהרי אינו 'נפש' גמור לחול בו דין 'מכה נפש'. [וממילא מתבאר כאן טעם נוסף שהוצרך הרמב"ם לסברת 'כרודף', מלבד הטעם שנתבאר לעיל שלא גרע מאבר שאסור ליטלו מאדם בלא דעתו - שהרי אין לך השחתת עולם גדולה מזו בהכחדת העוברים ועל כן לולא שהיה כרודף המסכן את אמו, היה אסור להרגו].

יד ונראה שה"ה כשיש כמה אנשים רודפים, ובהריגת אחד מהם לא ינצל הנרדף, ההורגו פסור ממיתת ב"ד כי אמנם היה אסור לו להרוג שהרי לא הציל בכך את חיי הנרדף, וכן נח יהרג על כך, אבל כיון שהרודף גברא קטילא הוא דהלא מחויב מיתה ברדיפתו - אין ב"ד ממיתים את ההורגו.

עיקרי דברים

א) איסור שפיכות דמים הנאמר לבני נח, יסודו משום השחתת עולם. איסור זה כולל הריגה שאינה ישירה אלא בגרימה או ע"י שליח, הריגה עצמית, הריגת אדם טריפה, וכן הריגת עוברים ועוד. ונראה מדברי הרמב"ם שאיסור זה קיים גם בישראל, אלא שבישראל נתחדש איסור נוסף של רציחה בגדרים מסוימים.

ואעפ"י שישראל אסור בשפיכות דם האמורה לבני נח, מיתת בית דין בישראל אינה אלא באיסור רציחה המיוחד לישראל, בקיום כל תנאי המשפטים שבתורה, ואילו שאר אופני שפיכות דמים, דינם במיתה בידי שמים. וניתנה רשות למלך [או לבית דין בשעה שהשעה צריכה לכך] לשפוט ולהרוג על שפיכות דמים כדיני בני נח. (ד)

ב) נראה עיקר [כדברי הא"מ ועוד] שלדעת כל הראשונים הריגת עוברים אסורה מהתורה. ודברי הר"ן בחולין אינם סותרים לכך. וכן דברי התוס' בנדה מורים כן, שלא כפי שנקטו כמה אחרונים.

ויסוד האיסור הוא משום שפיכות דמים האסורה לכל בני נח, שענינו משום השחתת העולם כאמור. לפיכך אין סברא כלל לחלק בין מעשה הריגה ישיר או על ידי גרמא. (א ה 1)

ג) האחרונים יסדו שבדין הריגת הרודף כלול חיוב מיתה המוטל על הרודף בשעת רדיפתו, כמו מי שנתחייב מיתה בבית דין. מלבד דין זה, נראה [בדעת הרמב"ם] שקיים דין רודף לכל מי שמהוה סיבת סכנה לחיי אדם - אף באופן שאין עליו חיוב מיתה, כגון משא המכביד על הספינה, הריהו כמו רודף והמשליכו פטור מלשלם. וכן עובר המסכן את אמו. (ב ה)

ונראה בדעת הרמב"ם, שאלמלא [ובאופנים] שהעובר אינו כרודף, אסור להרגו אף לצורך הצלת חיים, כשם שאין רשות ליטול אבר מאבריו של אדם בלא דעתו לצורך הצלה. (ג ה)

ד) הריגת גואל הדם את הרוצח, שייכת גם באופני רציחה שבני נח מוזהרים עליה ואין בהם תנאי משפטי התורה של רציחה, כגון כשאין שני עדים כשרים אלא ראיות אחרות [עפ"י רמב"ם בספר המורה], או בהורג את הרודף אחר חבירו, בזמן שהיה יכול להציל את הנרדף באחד מאבריו של הרודף ולא עשה כן [עפ"י הרמב"ם ביד החזקה]. (ה)

וכטענת בעל ציץ אליעזר. וכן בתורא"ש בערכין נקט לשון זו פעמיים כנ"ל], ודאי אי אפשר לפרשה כפשטות המשמעות, ותחילה נבאר דבריהם. התוס' הקשו מה החילוק בין דין הריגת העובר שאינו נחשב 'נפש' ובין חילול שבת לצורך הצלת העובר שמוותר. ועל כך תירצו שמצינו כן לענין טריפה שאעפ"י שההורג אינו נהרג מ"מ מחללים עליו את השבת. ובאור דבריהם דהעובר אינו 'נפש' גמור, ומה שמחללים את השבת היינו כמוש"כ בה"ג, מטעמא ד'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה'. ונתבאר בארוכה¹ שלדעת בה"ג אין זה משום הדין הכללי של 'חיי בהם' אלא מסברת 'חלל עליו כדי שישמור', וכפי שחידש הנצי"ב (בהעמק שאלה פר' ברכה, שאלתא קסז) עפ"י דיוק לשון בה"ג [דלא כמשמעות דברי הרמב"ן והר"ן ועוד פוסקים] שבספק אין מחללים. והיינו טעמא, משום שאין בזה אלא סברת 'חלל כדי שישמור' וזה שייך רק בודאי.

הרי מוכח מהשוואתם עובר לטריפה שאף בעובר אינו אלא פטור ולא התר, שאל"כ מה ראה מטריפה לעובר. ועל כרחק שאף אם אסור להרגו מדאורייתא אלא שפטור, קשיא להו כיצד מחללין את השבת, שהרי על זה תירצו מידי דהוה כטריפה דההורגו פטור ואעפ"י כ מחללין, והיינו מהטעם שנתבאר. וא"כ ודאי אין לשמוע מדבריהם התר מהתורה, שהרי לצורך קושייתם לא הוצרכו לכך כלל, ולא מתקבל על הדעת שיבליעו הלכה מחודשת זו כבדרך אגב, בזמן שאין זה נצרך כלל לנידון שהם עסוקים בו.

ומה שנקטו לשון 'מותר', הרי לפי הנ"ל מבואר היטב, כי כוונתם מדין רציחה האמורה בישראל, שהוא דין מסוים בהכאת נפש מישראל, כלפי דין זה אמנם אין העוברים בכלל, אבל ודאי קיים בו איסור תורה של שפיכות דמים הכולל בני נח וישראל². אלא שנידון זה אינו נוגע כלל לדין התוס'. ובהגהות ריעב"ן כתב שלשון 'מותר' לאו דוקא והכוונה 'פטור'³, אך להאמור אתי שפיר בשופי בלאו הכי.

יט' ע' שיעורים פדה, קכג.

כ' ע' שו"ע הגר"ז שו בקו"א; נובי"ת חו"מ נט; באור הלכה; אמת ליעקב ב"מ קיד. וע' בתשובת הגריש"א זצ"ל ('אסיא' נט-ס עמ' 69) אודות שיחת טלפון בשבת לשכנע אשה שלא תפיל פרי בטנה. וע"ע בשיעורים פדה, קכג.

כא גם יתכן שמשכח"ל אופן שמותר ממש, בחיי שעה דעוברין, שבאופן זה מסתבר שאין השחתת ישובו של עולם (וכמוש"כ הגרמ"פ במעשה דחנניה בן תרדיון שאמר לתליין הגוי לקרב מיתתו גם שהוא בעצמו נגנע מכך, שאיסור המתה בב"נ שאני וכנ"ל. וכן צדד סברא זו בחו"י (לא) דלחיי שעה דעוברין ל"ח), ועכ"פ מדאורייתא. ואם כי התוס' לא מיירו באופן זה, אך נוח יותר שנקטו לשון 'מותר' מאחר ויש אופנים שמוותר ממש בו כלל איסור שפיכות דמים. עוד היה נראה לפרש דברי התוס' מה שכתבו 'דמותר להורגו בבטן אפילו מתה אמו' כוונתם להניחו שימות בבטן ולא להורגו בידיים, ועל זה הקשו אמאי מחללים עליו את השבת. ונקטו בסברא דלאו דלא תעמוד על דם רעך אינו אמור בעובר. ולשון הרא"ש בערכין 'מותר' מתפרש בגוונא דמיירי בה, כשמסכן את האם. ועל כך הקשה כיון שבאופן זה מותר להרגו וע"כ משום דאינו נפש כילוד, א"כ אמאי מחללין עליו.

כב וכן הריטב"א בהביאו דברי התוס' לא נקט לשון זו.

